

3. ULUSLARARASI FELSEFE, EĞİTİM SANAT ve BİLİM TARİHİ SEMPOZYUMU

**3rd INTERNATIONAL SYMPOSIUM
on PHILOSOPHY, EDUCATION,
ARTS and HISTORY of SCIENCE**

TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

PROCEEDINGS BOOK

10-13 EKİM 2018
OCTOBER 10-13, 2018

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
GÜRE YERLEŞKESİ

GİRESUN UNIVERSITY
GÜRE CAMPUS

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM FAKÜLTESİ

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM FAKÜLTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE VE BİLİM TARİHİ UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

GİRESUN UNIVERSITY
FACULTY OF EDUCATION

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY
FACULTY OF EDUCATION
FACULTY OF LETTERS AND HUMANITIES
RESEARCH AND APPLICATION CENTRE FOR PHILOSOPHY AND HISTORY OF SCIENCE

TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

PROCEEDINGS BOOK

Kapak Tasarım / Cover Design: Kahraman KILIÇ

Basıma Hazırlayan / Prepared By: Çağlar KAYA, Yılmaz İlker YORULMAZ, Elif İLİMAN
PÜSKÜLLÜOĞLU, Burcu TÜRKKAŞ ANASIZ

Basım Tarihi / Publication Date: Aralık 2018 / December 2018

Tam Metin Bildiriler Kitabında yer alan tüm metinler sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Sunulmayan bildiriler tam metin bildiriler kitabına dâhil edilmemiştir. Tam Metin Bildiriler Kitabında yayımlanan yazılarla ilgili bütün sorumluluklar yazar ya da yazarlara aittir.

It is hereby notified that all papers included in the proceedings book were presented orally at the symposium. Those, which were not presented, are not included in the book. All responsibilities related to the papers published in the proceedings book belong to the author(s).

DEĞERLERİN YOZLAŞMASI ÜZERİNE KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

A THEORETICAL EVALUATION ON DEGENERATION OF VALUES

Hüseyin ALGUR¹

Öz

Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık olarak tanımlanan değer, bireyin hayatında neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemek suretiyle etkinliğini gösterir. Değerlerin oluşmasında aile, arkadaş gibi sosyal çevrenin yanı sıra din, kültür, eğitim, örf ve adetler gibi farklı birçok unsur da etkilidir. 20. yüzyıldan itibaren teknolojik imkânların hızla gelişmesi, bir yandan insanların hayatını kolaylaştırırken diğer yandan beklenmeyen sonuçları da beraberinde getirmiştir. Gelişen ulaşım ağı sayesinde ülkeler arasındaki mesafelerin sorun olmaktan çıkması, televizyon, sinema ve internetin hızla yaygınlaşması sadece şehir merkezlerinde yaşayan insanların değil, en ücra dağ köylerinde yaşayanların bile küreselleşmenin etkisinden payını almasına zemin hazırlamıştır. Bu tebliğde değer kavramı özelinde yozlaşmanın ne anlam ifade ettiği üzerinde durularak kavramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Araştırmada nitel yöntem kapsamında değerlerin özünden uzaklaşmasına sebep olan dış etkenlerin neler olduğunun güncel örnekler üzerinden tespit edilmesi amaçlanmıştır. Değerlerin hem teorik hem de pratik düzeyde bireyin hayatına etki etmesinin gerekliliği dini kaynaklar ve literatürde yer alan çalışmalar ışığında dile getirilmiştir. Araştırmada yozlaşmaya örnek olarak sevgi, saygı, sorumluluk, sabır, adalet, dürüstlük ve merhamet gibi değerlerdeki yozlaşmanın varlığına işaret eden yazılı-görsel medyadaki bazı haberler değerlendirilerek, değerlerin yozlaşmasının günlük hayata nasıl yansıdığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Değer eğitimi, değer, yozlaşma

Abstract

The intangible measure, which is used to determine the importance of something, and the value that is defined as the response of something, shows its effectiveness by determining what is right and what is wrong in the life of the individual. In the formation of values, many different elements such as family, friends, social environment as well as religion, culture, education, customs and customs are effective. Since the 20th century, the rapid development of technological opportunities has made it easier for people to live on the one hand and on the other hand they have brought unexpected results. Thanks to the developing transportation network, the distances between the countries are no longer a problem, the television, cinema and the internet are spreading rapidly and not only the people living in the city centers but also the people living in the most remote mountain villages have contributed to the share of globalization. In this communiqué, a conceptual framework was tried to be dealt with in terms of the meaning of corruption in terms of the concept of value. In the research, it is aimed to determine what the external factors that cause the values to move away from the essence within the scope of the qualitative method. The necessity of the effect of the values on the life of the individual at both the theoretical and practical level has been expressed in the light of religious sources and studies in the literature. As an example of corruption in the research, some news in the written-visual media pointing to the existence of degeneracy such as love, respect, responsibility, patience, justice, honesty and compassion have been evaluated and it has been tried to reveal how the degeneration of values reflects to daily life.

Keywords: Values education, value, degeneration

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Eğitimi Bilim Dalı, huseyin.algur@giresun.edu.tr

Giriş

Her insan, dünyaya geldiği günden itibaren belli bir sosyal çevre içerisinde yetişir. İçinde yetişilen bu sosyal çevre bireyin düşünce, tutum ve davranışlarını etkiler. Toplumun devamlılığı ve birlikteliğinin temin edilmesi için herkesçe kabul edilen kurallar, birey üzerindeki etkide başrol oynamaktadır. Bu kurallar, toplumda iyi-kötü ve doğru-yanlış tanımlaması yaparak sosyal hayatı düzenlemektedir. İşte bireyin yaşadığı hayatta neyin iyi neyin kötü, neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlerken esas aldığı bu kurallar, “değer” kavramını akla getirmektedir.

Sözlükte bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık olarak tanımlanan değer (www.tdk.gov.tr), bireyin hayatında neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemek suretiyle etkinliğini gösterir. Değerlerin oluşmasında aile, arkadaş gibi sosyal çevrenin yanı sıra din, kültür, eğitim, örf ve adetler gibi farklı birçok unsur da etkilidir. 20. yüzyıldan itibaren teknolojik imkânların hızla gelişmesi, bir yandan insanların hayatını kolaylaştırırken diğer yandan beklenmeyen sonuçları da beraberinde getirmiştir. Gelişen ulaşım ağı sayesinde ülkeler arasındaki mesafelerin sorun olmaktan çıkması, televizyon, sinema ve internetin hızla yaygınlaşması sadece şehir merkezlerinde yaşayan insanların değil, en ücra dağ köylerinde yaşayanların bile küreselleşmenin etkisinden payını almasına zemin hazırlamıştır.

Değerler, bireyin öncelediği bakış açısına göre farklı değerlendirmelerin kriteri olur. Spranger’ın değerleri estetik, teorik (bilimsel), ekonomik, siyasi, sosyal ve dini olmak üzere altı grup altında sınıflandırması bu bağlamda değerlendirilebilir. Bilimsel değerleri olan bir insan gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir; deneysel, eleştirci, akılcı ve entelektüeldir. Ekonomik değerlerin ön plana alınması yararlı ve pratik olana önem vermeyi, ekonomik değerlerin hayatta önemsenmeyi gerekli kılar. Estetik değerleri benimseyen bir kişi, simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür ve sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür. Sosyal değerleri ön planda olan bir kişi için başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. Politik değerleri önceleyenler her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhreti görür ve esas olarak kuvvetle ilgilidirler. Dini değerleri benimseyen kişiler ise evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi hazları feda eder (Spranger, 1928 akt. Akbaş, 2004, s. 55).

Son yıllarda değer eğitimi üzerine gerek Milli Eğitim Bakanlığı gerekse sivil toplum bünyesinde bilimsel araştırma ve faaliyetler yapılmıştır (Kaymakcan ve Meydan, 2014; Meydan, 2014; Ulusoy ve Dilmaç, 2016). Bu konu üzerine yapılan farklı çalışmalarda değerlerin bireylerin hayatında çok fazla etkin olmadığından ya da değerlerin özünden farklı bir şekilde anlaşıldığından bahsedilmektedir (Twenge, 2013; Köylü, 2016). Bu durum, akla “yozlaşma” kavramını getirmektedir.

Yozlaşmak, sözlükte “özündeki iyi nitelikleri birtakım dış etkenlerle zamanla yitirmek, soysuzlaşmak, özünden uzaklaşmak, bozulmak” olarak tanımlanır (www.tdk.gov.tr). Herhangi bir unsurun yozlaşmasından bahsetmek, onun özünden uzaklaştığını ifade etmektir. Ancak tanımda ifade edilen “öz”ün ne olduğu, neye ya da kime göre belirleneceği cevaplanması gereken bir sorudur. Zira kimine göre yozlaşma olarak tanımlanan gelişmeler, kimine göre yenilik olarak tanımlanabilmektedir. Mevcut değer yargılarının değişmemesi gereken birer unsur olduğunu savunan muhafazakâr bakış açısının yozlaşma kavramını ortaya attığı yönündeki eleştiriler de bu kapsamda değerlendirilebilir (Tepe, 2007, s. 18). Ancak bu tebliğde yozlaşma kavramı muhafazakâr bir bakış açısıyla

değerlerin korunması endişesinden çok, toplumsal huzur ve birlikteliği olumsuz yönde etkileyen bozulmalar olarak değerlendirilmiştir.

Değerlerde meydana gelen ya da geldiği düşünülen yozlaşma dini, kültürel, bilimsel, estetik ve politik bir bakış açısıyla ortaya çıkmış olabilir. Örneğin ekonomik değerlerde yozlaşmadan bahsedildiğinde, maddi çıkar elde etmek için kamu gücünün veya kamu otoritesinin, kamu yararına olmayacak şekilde kullanılması, rüşvet, haksız kazanç gibi durumlar akla gelirken, politik değerlerde yozlaşmanın olduğu ortamda seçmenlerin farklı aktörler tarafından özel çıkar sağlama amacıyla hukuki, ahlaki, dini ve kültürel normları ihlal eden eylemlerde bulunması söz konusu olmaktadır (Güneş ve Bakırtaş, 2011, s. 233). Kültürel değerlerde meydana gelen yozlaşma, toplumun örf, adet ve geleneklerinden uzaklaşma olarak anlaşılabilecekken, dini değerlerdeki yozlaşma, inanılan dinin kaynaklarında belirtilen ilke ve esasların dışına çıkmak olarak anlaşılabilir.

Yozlaşma, bireyin hayatında iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımı yaparken kendisine rehberlik eden ölçüt olan değerlerde meydana geldiğinde bireyin tercihleri, istenen yönde olmayabilir. Örneğin, yalan söylemenin kötü olarak kabul edildiği bir toplumda doğruluk değerinde yozlaşma olan bir birey, kendi çıkarını düşünerek yalan söyleyebilir. Değer başta olmak üzere bir kavramda yozlaşmanın tespit edilmesi ve engellenmesi için öncelikle söz konusu kavramın özünden bahsedip, sonrasında bu özde ortaya çıkan bozulmalara dikkat çekilmelidir. Bir değerde yozlaşmanın olduğu kanaatine varılırsa, öncelikle bu yozlaşmanın tanımlanması ve sebep olan etkenlerin tespit edilmesi gerekir.

Bir unsurun özünden uzaklaşmasında farklı etkenlerin tesirinden söz edilebilir. Bu etkenler söz konusu unsurun kendisi ile ilgili olabileceği gibi bir dış etken sebebiyle de olabilir. İnsanların davranışlarını yönlendiren standartlar olarak tanımlayabileceğimiz değerlerin yozlaşmasında da benzer bir durum söz konusudur. Örneğin “adalet” değerinin ne anlama geldiği, özünde neleri barındırdığı herkesçe bilinen bir durumdur. Ancak bir birey kendi hayatında ortaya koyduğu davranışlarında adalet değerine farklı anlamlar yükleyebilir. Bu durum sadece bir kişiyi bağlıyorsa bireysel bir problem olarak düşünülebilecekken, toplumda etkinliği olan kişi ya da tüzel kişiler ile ilgili olduğunda toplumsal bir sorun haline gelebilmektedir. Adaletin temin edilmesi için devletin kurumlarını tek yetkili gören bireylerden oluşan bir toplumda belli bir düzen hâkimken, adaleti kendisinin temin edeceğini düşünen bireylerden oluşan bir toplumda anarşi hâkim olur. O halde bu durumun (adaleti kimin temin edeceği) belirleyicisi ya da sınırlayıcı ne ya da kim olacaktır?

Bu sorunun cevabı, yine değerlerin kendisi olacaktır. Zira değer, anlık kazanılan bir durum değildir. Bireyden öte sosyal bir süreç içerisinde din, dil, kültür, bilim vb. gibi birçok unsurun etkisiyle uzun sürede oluşan standartlar olarak oluşur. Bu standartlardaki farklılaşmalar ancak farklı etkenlerin tesiriyle ortaya çıkabilmektedir. Değerlerin yozlaşmasında bireyin bilişsel, psiko-sosyal, duygusal, kişilik ve ahlak gelişiminin yanı sıra başta aile olmak üzere sosyal çevrenin de etkisi vardır. Diğer taraftan teknolojik imkânların artmasıyla küreselleşmenin yaygınlaşması, tarihsel olarak önceki dönemlerde küçük ve kapalı toplumlarda benimsenen birçok değerın sorgulanması, değişmesi ya da gözden çıkarılmasına sebep olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren artan bireyselleşme isteği, insanlara bir yandan daha fazla özgürlük alanı açarken, diğer yandan bu özgürlük alanını kısıtladığı ya da engellediği düşünülen birçok değeri tartışmaya açmıştır. Örf ve adetler, kültür ve dinden ilham alan birçok toplumsal kural bu bağlamda sorgulanmıştır (Twenge, 2013, ss. 31-34).

Toplumlar da dinamik yapıya sahiptir ve zamanla sosyal değişimler elbette olmaktadır. Ancak farklı etkenlerin yoğun etkisiyle toplumun doğal değişim sürecinin yapaylaşması, uzun yıllar oluşan ve insan hayatını yönlendiren ölçütler olarak değerlerin

dinamik yönüne menfi yönde tesir etmektedir. 1990'lı yıllardan günümüze televizyonun birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri tartışılırken (Abuzar, 2017; Akdeniz, 1997, s. 96), bugün tartışılan bu hassasiyetler internet ve sosyal medyanın menfi etkilerinin karşısında adeta masum kalmıştır. Değerlerin bilinmesi konusunda hiçbir sorun yaşanmazken, bu bilginin insan hayatına yaptığı etki konusunda aynı problemsizlik maalesef görülememektedir. Örneğin örgün eğitime devam eden bir öğrenci ya da sokakta karşılaşılabileceğimiz herhangi bir insanın yere rahat bir tavırla, hiç rahatsız olmadan çöp atabildiğini görebilmekteyiz. Söz konusu öğrenci ya da bireyle konuşulduğunda temiz olmanın gerekliliğini birçok referans vererek ifade edebilirken, bu bilgiyi eyleme dönüştürememektedir.

Bu tebliğde, insan hayatını yönlendiren ve yaptığı tercihlerin niteliğini etkileyen değerlerin yozlaşmasına dikkat çekilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda araştırmanın temel problemi olan “değerlerde meydana gelen yozlaşmalara dikkat çekmek ve bu önlenmesine katkı sağlamak” kapsamında sevgi, saygı, sorumluluk, sabır, adalet, dürüstlük ve merhamet değerlerindeki yozlaşmaya örnekler verilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Örneklerle değerlerde yozlaşma

Sevgi

İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu olarak tanımlanan sevgi (www.tdk.gov.tr), gerek aile içi iletişimde gerekse toplumsal hayat içinde olmazsa olmaz bir değerdir. Seven insan, insanlara ve diğer canlılara karşı merhametlidir ve onlar için fedakârlık yapar. İnsanların kalbini kırmamaya çalışır (Yılmaz, 2014, ss. 57-58). Sevgi, dini kaynaklarda önemli yeri olan bir değerdir. Kur'an-ı Kerim'de, inanarak iyi işler yapanların gönüllerinin sevgi ile doldurulacağı, (Meryem, 19/96), Allah'ın çok seven olduğu (Buruc, 85/14) buyrulmuştur. Hz. Muhammed, sevgide Allah rızasının bir kriter olduğunu, sevmenin de nefret etmenin de sadece Allah için olması gerektiğini ifade etmiştir (Ebu Davud, Sünnet, 2).

Sevgi, farklı açılardan sınıflandırılabilir. Sevenin bir varlığı, onda kendi nefsi için bulduğu bir mutluluk ve zevkten dolayı sevmesi tabii sevgi olarak nitelendirilir. Sevdiğini hem sevdiği hem de kendi için seviyorsa buna ruhani sevgi denir. Bu tür sevgide kişi sevdiğinin sevdiklerini de sever. Üçüncü sevgi türü ise ilahi sevgidir. İlahi sevgi, kişinin yaratıcı olan ilahi varlığa (Allah'a) olan sevgisidir (Hökelekli, 2011, ss. 255-256).

Anne-baba tarafından gösterilen sevgi, dengeli bakım ve beslenme, çocuğun temel güven duygusunu pekiştirir. Ailede geçirilen yıllarda anne ve babalarıyla olan ilişkilerinde sıcak ve hoş izlenimleri olan bireyler, başkalarıyla olan iletişimde bu durumun olumlu etkisini görür. Çocuk ailesinde gördüğü davranışları yansıtır. Çocuğun aile dışındaki ilişkileri olumsuzsa, bu ilişkilerinde reddedilmiş, itilmişse bu tür sosyal ilişkileri tekrarlamak istemeyecektir. Olumlu sosyal ilişkiler tekrar edilir. Mutlu sosyal deneyimler, çocuğun sosyal deneyimini tekrarlamaya teşvik eder (Kulaksızoğlu, 2005, s. 83).

Sevginin hâkim olduğu bir aile ortamında çocuklar anne ve babalarına karşı sevgi ve saygı gösterir, onların istediklerini yerine getirir, onları memnun etmeye çalışır. Sevgi ve saygının olduğu bir ortamda huzursuzlukların, kaygıların, korkuların özellikle de mutsuzluğun yeri yoktur. Karşılıklı sevgi ve saygı ateşin odunu yaktığı gibi sorunları yakar ortadan kaldırır. Bu çocuklar ailelerine karşı sevgi ve saygılarını hep korumanın endişesini taşırlar. Ayrıca çocuklar herhangi bir sorunla karşılaştıklarında bunu konuşarak çözmeye çalışırlar. Aile içerisindeki ilişkilerde katılım, demokratik tutumlar ve tavırlar desteklenir (Algur, 2007, s. 26; Dodurgalı, 2011, s. 161).

Sevgi ve saygının farkına varılması için bu değerlerin yaşanması gerekir. Bu nedenle sevmeyi bilmeyen bir çocuk sevmeyi öğrenemez. Ailesinde anne ve babası, kardeşleri tarafından sevilen birey sevginin ne olduğunu anlar, o da çevresindeki insanları sevmeye başlar. Anne ve babanın çocuklarına sevgilerini açıkça göstermeleri ve ifade etmeleri çocuğun kendine olan güveninin artmasına katkıda bulunur. Aksi durumda çocukta uyumsuz davranışlar ortaya çıkabilir (Kulaksızoğlu, 2005, s. 69).

Sevgi konusunda istemenin vermek olduğunu vurgulayan Yavuzer, sevgiyi çocuğun gelişimi için gerekli olan su ve gübre olarak nitelendirmektedir. Su ve gübrenin zamanında ve yeterince verilmemesi durumunda çeşitli sosyal ve duygusal yaraların açılacağını ve açılan bu yaraların yıllarca onarılamayacak nitelikte olacağını ifade etmiştir. Çocukluk yıllarında duygusal olarak yeterince beslenmemiş bireylerin ileride kendi çocuklarını da benzer problemlerle büyüteceğini vurgulamıştır (Yavuzer, 2016, s. 38).

Sevginin yozlaşması, bir yandan azalması veya yok olmasıyla ilgiliyken diğer yandan dengesizlik sebebiyle aslından uzaklaşması şeklinde olur. Bu sebeple ailede çocuğa gösterilen sevginin dengeli olması gerekir. Sevginin aşırı olması durumunda birey kendisini seven kişiye bağlanmaktan öte bağımlı hale gelir. Başkalarına bağlanmakta zorluk çeker. Kendisine aşırı sevgi gösterene her istediğini yaptırarak egemen olur. Aşırı sevgi, anne babanın çocuklarına yönelik aşırı korumacı bir tutum benimsemelerine sebep olur. Bu durum çocuğun öz denetimini olumsuz yönde etkiler (Başaran, 2005, s. 314).

Sevgi değerinin yozlaşması sonucu nefret oluşur. Sosyal bir varlık olan insan dünyaya geldiği ilk günden itibaren başta anne ve babası olmak üzere sevgiyi çevresinden öğrenir. Sevildikçe sevgiyi ve sevmeyi öğrenir. Sevme ve sevilme durumu bireyin psiko-sosyal gelişim sürecinde de etkili olur. Yozlaşmaya sebep olan etkenlerin sevgi değeri için de söz konusu olması, bu değerinin insan hayatındaki etkisinin olumsuz yönde evrilmesine sebep olur. Örneğin "bireyselleşme" ve "özgürlük" son yıllarda insan hayatında daha fazla etkili olmaktadır. Başta aile fertleri arasındaki ilişkiler olmak üzere toplum genelinde bireyin aşırı derecede bireyselleşme ve özgürlük istediği, sevgi değerinin aslından uzaklaşarak yozlaşmasına sebep olabilmektedir.

Özellikle ergenlik döneminin iyi yönetilememesi, yoğun iş temposunda aile içi ilişkilere yeterince zaman ayıramaması, hayata yön veren bazı ahlaki kuralların özgürlüğü sınırladığı düşüncesinin yerleşmesi, kuşaklar arası çatışmalar gibi sebeplerle sevgi, kendisine yerleşecek ve gelişip serpilecek ortamı bulmakta zorlanmaktadır. Yazılı ve görsel medyada ya da çevremizde sevgi duygusundaki yozlaşmanın getirdiği birçok olaya şahit olmaktayız. Annesine ya da eşine fiziksel şiddet uygulayanlar, bazı maddi kaygılarla kardeşler arasında çıkan kavgalar, sevmediği bir işi yaptığı için mutsuz geçen hayatlar... ve daha fazlası insan hayatında sevginin etkisinin azalması ile ortaya çıkmaktadır.

Yerel bir gazete tarafından 23.10.2017 tarihinde yapılan bir habere göre yaşlı bir adam eşi tarafından evinden kovuluyor ve hayatını bir umumi tuvaletin bekçi kulübesinde geçirmek zorunda kalıyor. Daha önce ifade ettiğimiz gibi sevginin özünde ilgi ve bağlılık vardır. Bu yönüyle aile içi birliktelik ve mutluluğun temelinde de sevgi vardır. Haberde görülen durumun ortaya çıkmasında hiç şüphesiz birçok etkenin tesiri vardır. Ancak bir kişinin kendi evinde eşiyle kalmasına engel olacak bir durum oluştuğuna göre, söz konusu ortamda sevgi değerinin yok olması ya da nefrete dönüşmesi sonucu eşler arası ilgi ve bağlılığın kaybolduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 2. *Sevgi değerinin yozlaşmasına bir örnek*

	Eşi tarafından evden kovulan yaşlı adam, 2 yıldır umumi tuvaletin 1 metrekairelik bölümünde yaşıyor. Yatacak yer olmadığı için sürekli sandalye üzerinde oturmak zorunda kalan O. Y. rahatsızlığı nedeniyle de çalışmıyor.
23.10.2017 tarihli haber (http://manisamanset.gen.tr , 2017)	

Hâlbuki sevgi, insanlar arasındaki iletişim ve bağlılığı güçlendiren bir değer olup aile içi ilişkilerde ve arkadaşlar arası iletişimde insan hayatını çok daha fazla yaşanabilir kılmaktadır. Diğer taraftan hem din hem hukuk hem de kültür sevmeyi ve sevmeyi teşvik etmekte, birey ve toplum hayatında etkinliğinin artmasını istemektedir. "Yaratandan ötürü yaratılanı sevmek" ilkesi, kültürümüzde yerleşen karşılıksız sevgiye bakışın en güzel örneklerinden birisidir.

Saygı

Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram olarak tanımlanan saygı da sosyal hayatın devamlılığı ve niteliği açısından oldukça önemli bir değerdir (www.tdk.gov.tr). Saygılı insan insanlara ve diğer varlıklara değer verir ve bunu onlara hissettirir. İnsanları yargılamadan olduğu gibi kabul eder. Kendisinin insanlardan beklediği davranışları insanlara gösterir. İnsanların düşünce ve inançları kendisinden farklı da olsa onları engellemeye çalışmaz. Toplumsal, milli ve dini değerlerle alay etmez ve bu değerleri küçük görmez (Yılmaz, 2014, s. 83-84). Kendine yapılmasını istemediğini başkalarına da yapmaz; kendisine gösterilmesini istediği saygıyı başkalarına önce kendisi gösterir.

Saygının birey ve toplum hayatında yerleşmesini sağlayan en önemli etkenlerden birisi de dindir. Din, inananlarının hayatını mutlu ve huzurlu geçirmeleri için onlara yönlendirme yapar. Bu kapsamda İslam dinine bakıldığında Müslümanlara bir bakış açısı sunduğu görülmektedir. Bu sayede çevresindeki insanları Allah'ın yarattığını ve bu yaratmanın en güzel bir şekilde olduğunu bilen Müslüman birey (Tin 95/ 4), çevresindeki diğer insanlara gösterdiği saygıyı, Allah'ın değer verdiği bir varlığa değer vermek olarak görür. Bu bakış açısı yaratılanı yaratandan ötürü hoş görme anlayışına zemin hazırlar.

İnsanın sosyalleşmesi öncelikle ailede başladığı için, sosyal hayatın olmazsa olmaz ilkelerinden birisi olan saygı da önce ailede başlar. Bu sebeptendir ki Allah birçok ayette (Ankebût 29/8; Lokman 31/14; Ahkâf 46/15) anne-babaya saygı göstermeyi bu kapsamda onlara "of" bile denmemesi gerektiğini emretmiştir. Hz. Muhammed de (s.a.s.) "*küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir*" (Tirmizî, Birr, 15) sözüyle ailede başlayan saygının toplumsal hayatın tamamında gösterilmesinin gereğini vurgulamaktadır. Ailede öğrenilen saygı değeri, yaratana, bütün canlılara; insanlara, onların yaşam hakkına, düşüncelerine, özel yaşantılarına; hayvanlara, doğaya ve en önemlisi de kendisine de gösterilmek suretiyle bireyin yaşamında önemli bir yer edinir.

Aile bireyleri küçük yaştan itibaren çocuklarda saygı değerinin içselleşmesi için onlara bir rol model olmalı ve öncelikle kendilerine saygı duymalıdır. Çocukların yaptıkları faaliyetlere, emek harcayarak ortaya çıkardıkları bir ürüne değer vermeli ve saygı

duymalıdır. Aile içerisinde kendi görüşlerinin de dinlendiğini ve dikkate alındığını bilen bir çocuk, görüş ve düşüncelere saygının ne kadar anlamlı olduğunu farkına varır (Edam, 2003b). Çocuğun saygı değerini kazanmasında bizzat kendi yaşantılarından faydalanılarak, saygılı davrandığında ve tersi durumda nasıl sonuçların ortaya çıktığını fark etmesi ve bu iki sonuç arasında karşılaştırma yapması için imkân sağlanmalıdır (Algur, 2017, s. 128).

Saygı değerinin aslından uzaklaşarak yozlaşması sonucu insanların çevresindeki diğer insanlara sabrı kalmaz. En ufak bir görüş farklılığı bile kavgaya, hatta cinayete zemin hazırlayabilir. Yeniakit gazetesinin 16.03.2018 tarihinde yaptığı bir habere göre 35 yaşındaki bir kişi kendisi hakkında şikâyetçi olan annesini darp ediyor (Tablo 2). Sevgi, saygı, hoşgörü, özdenetim gibi birçok değerinin yozlaşmasına örnek verilebilecek bu olay, değerlerin insan hayatında ne kadar önemli bir konuma sahip olduğunu en güzel bir göstergesidir. Dini referans kaynaklarında kendisine “öf” bile denmemesi ve saygıda kusur edilmemesi gerektiği söylenen (Ankebût 29/8; Lokman 31/14; Ahkâf 46/15) bir annenin, bir kadının kendi oğlu tarafından darp edilmesi yozlaşmanın değerlerde olduğunda ortaya çıkacak tablonun vahameti hakkında bilgi verici niteliktedir.

Tablo 3. Saygı değerinin yozlaşmasına bir örnek

Hakkında çeşitli suçlardan kesinleşmiş hapis cezası bulunan ve bu sebeple E Tipi Açık Cezaevi'nde kalan B.Y. (35) cezaevinden izin alarak, annesiyle bir parkta görüştü. B.Y., daha önce darp ve tehdit ettiği gerekçesiyle kendisinden şikâyetçi olan annesinden bu şikâyetini geri almasını istedi. Annesi bu isteğini kabul etmeyince B.Y., annesi A.Y.'yi darp edip olay yerinden kaçtı.

16 Mart 2018 tarihli haber (<https://www.yeniakit.com.tr>, 2018)

Tablo 2’de yer alan olay hem sosyal hem de dini değer yozlaşmasına bir örnektir. Benzer bir örnek 10.01.2017 tarihinde Yeniçağ gazetesinin yaptığı haberde görülmektedir. Haberde anlatıldığına göre meslek lisesinde öğrenim gören bir 9. sınıf öğrencisi İstiklal Marşı’na saygı göstermediği için kendisini uyanan nöbetçi öğretmeni bir grup arkadaşıyla birlikte darp ediyor. Bu olayda nöbetçi öğretmenin öğrencileri uyarırken kullanmış olduğu üslup ayrı bir konu olmakla birlikte öğrencilerin tavrı, birçok değer yozlaşmasına örneklik göstermektedir. İstiklal Marşı’na saygı gösterilmemesi, milli değerlerin; öğretmenin darp edilmesi sosyal ve dini değerlerin yozlaştığını görmekteyiz.

Tablo 4. Saygı değerinin yozlaşmasına örnek

Bir meslek lisesinde Cuma günü İstiklal Marşı töreni için okul bahçesinde öğrenciler toplandı. Başında şapka olan A.E. adlı 9'uncu sınıf öğrencisinin, İstiklal Marşı söylendiği sırada sürekli yanındaki arkadaşlarıyla sohbet ettiğini gören nöbetçi öğretmen, tören sonrası öğrencinin başına vurup şapkayı çıkarttı. Bunun üzerine A.E. ve yanındaki birkaç arkadaşı ile öğretmene yumruk atmaya başladı. Yaklaşık 4-5 öğrencinin saldırısına uğrayan öğretmeni, diğer öğretmen ve öğrenciler araya girerek kurtardı.

10.01.2017 tarihli haber (<http://www.yenicaggazetesi.com.tr>, 2017)

Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği'nin 29. maddesi okullarda bayrak töreninin nasıl yapılması gerektiğini düzenlemektedir (MEB, 2005). Bu maddede Bayrak törenlerinin, Türk Bayrağı'nın ve İstiklâl Marşı'nın anlam ve önemine yaraşır şekilde düzenlenip Bayrak ve İstiklâl Marşına olan sevgi ve saygıyı güçlendirmenin amaçlanarak gerekli her türlü önlem alınması gerektiği belirtilmektedir. Aynı maddede ayrıca okuldaki öğretmen, yönetici, çalışan, öğrenci herkesin bayrak törenlerine kılık kıyafet yönetmeliğine uygun bir şekilde katılmaları gerektiği ifade edilmiştir. Tablo 3'te yer alan haberde öğrencinin İstiklal Marşına gereken saygıyı göstermediği ve kılık kıyafet yönetmeliğine uygun hareket etmediği görülmektedir.

Sorumluluk

Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet olarak tanımlanan sorumluluk (www.tdk.gov.tr), toplumsal düzenin sağlanması ve insanlar arasında saygınlığın korunması açısından oldukça önemli bir değerdir. Birey, başta kendisini var eden yaratıcısına olmak üzere birlikte yaşadığı ailesi ve çevresine, toplumsal ve hukuki kurallara karşı sorumludur. Sorumluluk bilinci çocuklukta ailede kazanılmaya başlar. Sonrasında okulda, sosyal hayat içerisinde ve meslek hayatında pekişir. Değerlerin öğretilmesinde önemli bir yere sahip olan sosyal öğrenme, sorumluluk değerinin öğretilmesinde de etkilidir. Anne-baba, çocuklar ve diğer akrabaların, kendi konumlarına uygun sorumlulukları öğrenip yerine getirmeleri, bu sosyal çevrede yetişen çocuk için örneklik teşkil eder.

Sorumluluk bilinci, dinin de istediği bir değerdir. Allah'ın emirlerine uygun hareket etmek, yasaklarından kaçınmak, sorumluluk bilinciyle gerçekleşir. Nerede olursa olsun Allah'a karşı sorumlu olduğunun bilincinde olması, bir kötülük yaptığında hemen bir iyilik yaparak hatasını telafi etmeye çalışması ve güzel ahlaktan ayrılmaması, Müslüman bireyin sorumlulukları arasında sayılmıştır (Tirmizi, Birr, 55). Hz. Muhammed'in (s.a.s.); "hepiniz birer çobansınız/sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden sorumludur..." (Buhârî, Cum'a, 11) sözü toplumsal hayat içindeki bireyin sorumlulukları çok net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sorumluluk, insan hayatına yön veren, onu amaçsız yaşamaktan kurtaran bir rehberdir. Sorumluluk duygusu gelişmiş kişiler, ellerindeki nimetlerle birlikte bazı vazifeleri de yüklendiklerinin, kazandıkları bazı hakların yanında sorumluluk taşıdıklarının farkında

olur ve bunları yerine getirdikçe huzur ve saadete ererken, yerine getiremedikleri her görev onları derin bir huzursuzluğa sevk eder (Algur, 2017, s. 129).

Sorumluluğu bilgi ve akılla ilişkilendiren Hz. Peygamber (s.a.s.), “üç grup insandan sorumluluk kaldırılmıştır; uyanıncaya kadar uyuyandan, buluşa erinceye kadar çocuktan ve akli başına gelinceye kadar delirenden” (Ebû Dâvûd, Hudûd, 17) sözüyle sorumlulukta bilgi ve aklın önemine dikkat çekmiştir. İnsanlar kendi kapasiteleri oranında sorumluluk üstlenmelidir. Bunun sağlanması için bireyin kendini tanıması gerekir. Nelerin üstesinden gelebileceğini, hangi sorumluluklar için bilinmesi gereken hangi asgari bilgiye ihtiyaç duyulduğu gibi konularda kendisi hakkında bilgi sahibi olması eksikliklerini farkında olması bu kapsamda önemlidir. Yüklendiği sorumlulukların ölçüsünü yine kendi kapasiteleri belirler. Allah, yarattığı kulunun kapasitesini bildiğini ve ona güç yetiremeyeceği sorumlulukları yüklemeyi Kur’an-ı Kerim’de bildirmiş, kullarından da kendi kapasiteleri ölçüsünde sorumluluk almalarını dolaylı olarak tavsiye etmiştir (Bakara 2/286).

Sorumluluk, akıl ve irade sahibi varlıklar için geçerli olan bir değerdir. Daha önce ifade edildiği gibi bir sosyalleşme sürecinde kazanılır ve bireyin kişiliğinin bir parçası olur. Toplumun devamı için gerekli olan ahlaki kurallar, örf ve adetler, hukuk kuralları toplum içinde yaşayan bireylerin sorumluluklarını yerine getirmeleri ile mümkündür. Birey ve toplum için böylesine önemli bir değer olan sorumluluk, informal ve formal düzeyde eğitim ile kazanılır (Arslantürk, 2006, ss. 327-360).

Sorumluluk değeri yozlaşmış bireyler, kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmez. Bu durum kişinin öncelikle kendisinden başlamak üzere yakın çevresine, iş hayatına ve topluma zararlar verir. Bir öğrencinin sorumluluklarının bilincinde olmaması okulda başarısız olmasına ve iyi bir meslek edinmesine engel olacaktır. Evlilikte eşlerin sorumluluklarını yerine getirmemesi ailede huzur ve mutluluğun tesis edilmesine zarar verecektir. Dini sorumluluk kapsamında Allah’ın emir ve yasaklarını gözetmeyen bir kişi dini ölçülere göre günahkâr; hukuki sorumluluklarının bilincinde olmayan birey de kanun önünde suçlu olarak anılacaktır.

Sorumluluk değerini iş ahlakı bağlamında da değerlendirebiliriz. Meslek hayatında başarılı olmak isteyen her bireyin yapması gerekenler hakkında bilgi sahibi olması ve kendini geliştirerek belli bir düzeyde yetkinliğe sahip olması beklenir. Kendisinden bekleneni karşılayamayanlar meslek hayatında başarısız olurken, karşılaşılabilenler başarılı olurlar.

İslam dinine göre insan kendisine verilen özgür irade ve akıl sebebiyle yaptığı tercihler ve ortaya koyduğu davranışlardan sorumlu tutulmuştur (Ahzab, 33/72). İnsanın iyi-kötü, doğru-yanlış tercihinde özgür bırakılması, arkasından sorumluluğu getirmiş; zerre miktarı hayır da yapılsa şer de yapılsa bunun mutlaka bir karşılığı olacağı Kur’an’da ifade edilmiştir (Zilzal 99/7-8).

Bireyin yüklendiği sorumluluğu yerine getirmemesi bazen sadece kendisini etkilerken bazen de başka insanları da olumsuz etkiler. Örneğin şehirlerarası otobüs şoförlüğü yapan bir kişinin sorumluluk bilinciyle hareket etmemesi sadece kendisini değil, o otobüste seyahat eden yolcuları da etkiler. Araç kullanırken cep telefonu kullanmaması gerektiğini bildiği halde sorumluluk değeri yozlaşmış bazı bireyler maalesef direksiyon başında iken cep telefonu kullanmaktadırlar. Buna dair basında birçok habere rastlamak mümkündür (A Haber, 2017; Cumhuriyet, 2017; Sondakika, 2018). Tarafımca bir otobüs şoförünün cep telefonu ile görüntülü görüşme yapmasına şahit olunmuştur. Kaptanın bu sorumsuz hareketine ilgili seyahat firmasının da benzer bir sorumsuzlukla kayıtsız kalması, yozlaşan sorumluluk değerinin toplum için ne kadar vahim bir tablo oluşturduğunu göstermektedir. Bir öğretmenin sorumluluklarını yerine getirmemesi eğitim, doktorun

sorumluluklarını yerine getirmemesi sağlık, güvenlik güçlerinin sorumluluklarını yerine getirmemesi ise güvenlik açısından problemli bir durum ortaya çıkarır. Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, toplumdaki huzur, güven ve nitelikli bir yaşamın temininde önemli olanın, herkes tarafından kendi sorumluluklarını bilip gereğini yapmasının hem kendisi hem de içinde yaşadığı toplum açısından önemli olduğunun bilinmesidir.

Sabır

Sabır kavramı sözlükte acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç, olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Yaşadığı sosyal çevrede yaşatlarından farklı olarak sabretmeyi öğrenen, değiştiremeyeceği şeyler için kızgınlık duymayan, gerçekten sabretmeyi bilen ve bunu fazilet olarak gören bireyler, diğer insanlara göre büyük bir güce sahiptir (Eren, 2010). Bu sebeple sabır değeri çocukluktan itibaren öğretilmeye çalışılmalıdır. Ebeveynler sabrı öğretebilmek için öncelikle kendileri sabırlı olmalıdır. Yeni bir şeyler öğrenmek için devamlı soru soran çocuklarına karşı sabırla cevap vermeli, onun araştırma ve sorgulama isteğini kırmamalıdır (Algur, 2017, s. 133).

Sabır değerinin yozlaşması ya da olmaması, bireyin zayıf karakterli olmasına, teşebbüs ruhundan uzaklaşmasına, çabuk ve kolay vazgeçmesine, bunalımlı, stresli ve mutsuz olmasına sebep olur. Dertliyken veya hastayken tekrar doğrulabilmesi için; yoksul düştüğünde yahut işsiz kaldığında hayata küsmemesi için; işçiyken patronuna, âmirken çalışanlarına saygılı davranması bireyin sabretmeyi küçük yaşlardan itibaren öğrenmesi gerekir (Eren, 2010).

İyi-kötü ya da doğru-yanlış arasında tercih yapan insanın, yüklendiği sorumlulukların üstesinden gelmesinde sabırlı olmasının büyük bir etkisi vardır. Örneğin dini değerleri benimseyen bir insanın haram olan durumlardan kaçınması aynı zamanda bir sabır sürecidir. Kur'an-ı Kerim'de, bu doğrultuda sadece iman edenlerin, salih amel işleyenlerin ve birbirlerine sabrı tavsiye edenlerin ziyanda olmadığı buyrulmaktadır (Asr, 103/1-3). Sabrın dinin en önemli unsurlarından iman ve ibadet ile birlikte anılması söz konusu değerini dini değerler bağlamındaki önemine dair fikir vermektedir. Hz. Muhammed, sabrın insanın öfke, musibet, sıkıntı anında çok daha fazla önemli olduğunu belirtmiş (Buhari, Cenaiz, 31; Müslim, Birr, 107), insanlarla bir arada yaşayarak onların eziyetlerine sabreden bir Müslümanın insanlarla bir arada yaşamayan ve onların eziyetlerine sabretmeyen bir Müslümandan daha fazla ecre nail olacağını ifade etmiştir (İbn Mace, Fiten, 23).

Toplum hayatında işler her zaman istendiği ve beklendiği gibi gitmeyebilir. Ailede eşlerden biri, okulda öğretmen, öğrenci ya da bir arkadaşın yapmaması gerekeni yapmış ya da söylememesi gereken bir şeyi söylemiş olması, tedavisi zor ya da olmayan bir hastalıkla mücadele edilmesi, çok sevilen ve değer verilen birinin ölmesi gibi durumların üstesinden gelinmesi için sabır değerinin işlerliğinin olması gerekir. Sabır değeri yozlaşmış insanlar, toplumda sabırsız, aceleci ve rahatsız edici olarak nitelenirler. Dikkat ve hassasiyet isteyen işlerin sabırsız bir tutumla yapılması hataya sebep verebilecekken, sosyal ilişkilerde muhatabın beklenmeyen tavırlarına karşı sabırsızlık, tartışma ve kavgalara sebebiyet vermektedir.

Sabırsızlık, aynı zamanda insan psikolojisini de olumsuz yönde etkilemektedir. Sabır değerinin bireyin çevresinden gelen uyumsuz koşullar sebebiyle bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde çaba sarf etmesine sebep olan stresin üstesinden gelmede önemli bir yeri vardır (Cüceloğlu, 2014, s. 321). Dolayısıyla bu değerde meydana gelecek yozlaşma, bireyin karşılaştığı problemlerle başa çıkamadaki kararlılık ve motivasyonunu olumsuz yönde etkileyecek ve psikolojisinin olumsuz yönde etkilenmesine zemin hazırlayacaktır.

Tablo 5. *Sabır değerinin yozlaşmasına örnek*

Bir tıp fakültesi hastanesinin çocuk bölümünde meydana gelen olayda bir kişi çocuğunun hasta olduğunu söyleyip içeri giriyor. Doktor, muayenesi bittikten sonra şahsın çocuğuna bakacağını söyleyince, sırasını beklemeden çocuğunu muayene ettirmek isteyen adam doktora tehditler savuruyor. Güvenlik güçleri tarafından kontrol altına alınan şahıs, tutuklanmasına rağmen doktoru tehdit etmeye devam ediyor.

21.07.2018 tarihli haber (<http://www.hurriyet.com.tr>, .2018)

Sabır değeri yozlaşan bireyin, aynı zamanda çevresindeki diğer insanlara karşı göstermesi gereken saygı değerinde de yozlaşmalar olabilir. Örneğin Hürriyet gazetesinin 21.07.2018 tarihli haberine göre bir tıp fakültesi hastanesinin çocuk bölümünde meydana gelen olayda doktorun bir çocuğu muayene ettiği sırada, bir kişi çocuğunun hasta olduğunu söyleyip içeri giriyor. Doktor, muayenesi bittikten sonra şahsın çocuğuna bakacağını söyleyince, sırasını beklemeden çocuğunu muayene ettirmek isteyen adam doktora tehditler savuruyor. Güvenlik güçleri tarafından kontrol altına alınan şahıs, tutuklanmasına rağmen doktora tehditler savurmaya devam ediyor (Tablo 4). Söz konusu şahsın sabırsız tavrının aslında vakit kaybetmemek için yaptığı görülmektedir. Ancak sabırsız davranışı sebebiyle hem hastanede sıra bekleyen diğer hastaların muayene olmasına engel oluyor hem de kendisi tutuklanarak ok daha fazla sabırsızlığının bedelini ödüyor.

Sabırsız tavırlar ifade edilen örnek olayda olduğu gibi günlük insani ilişkilerde olabileceği gibi, insanın kendi iç benliği içinde de gerçekleşebilir. Kötü alışkanlıklardan uzak kalmak, günahlardan kaçınmak, kendisini rahatsız etmesine rağmen huzursuzluk çıkmaması için sabretmek bu kapsamda değerlendirilebilir. İnsanın başına gelen kendisi ya da bir yakının kaza geçirmesi, yaralanması, hasta olması ya da vefat gibi beklenmedik olayların verdiği olumsuz etkilerle başa çıkmada da sabır değerinin önemi büyüktür. Sabır değeri yozlaşan bireylerin bu gibi durumlarda çok daha fazla yıprandıkları ve ruh sağlıklarının bozulduğuna şahit olunmaktadır.

Adalet

Adalet kavramı sözlükte yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Adalet, davranış ve hükümde doğru olmayı, hakka göre hüküm vermeyi gerektirir (Çağrıçı, 1988, ss. 341-343).

Toplumda adaletin ne olduğunun sözlü olarak açıklanmasının ötesinde farklı referanslar yoluyla bu değer öneminin kavratılmasına çalışılmalıdır. Karşılaşılan örnek olayların tahlil edilmesi, ortaya çıkan bir problemin çözümüne dair oluşan farklı çözüm yollarının tartışılması, aile ve diğer sosyal ortamlarda geniş katılımın sağlanarak demokratik bir ortamın hazırlanması, bireyde adalet duygusunun gelişmesi açısından önemlidir.

Değer eğitiminde önemli bir yere sahip olan aile, adalet değerinin içselleştirilmesinde de önemli bir role sahiptir. Çocukta adalet değerinin yerleşmesi için anne-babaların çocukları arasında cinsiyet ya da yaştan dolayı ayrımcılık yapmamaları ve (Sen abisin/ablasın idare et, sen küçüksün karışma vb.) onların ihtiyaçlarına aynı derecede duyarlı

olmaları gerekir. Çocuğun zanla hareket etmesi engellenmeli, bir yargıda bulunduğu kanıt istenmelidir. Ebeveynlerin ortaya çıkan problemlerin çözümünde; araştırmak, dinlemek, güven duymak ve sağduyulu olmak suretiyle adil olmak için çaba sarf etmesi gerekir. Haksızlık yapmaktan kaçınılmalı, bencil davranışlardan uzak durulmalıdır (Edam, 2003a, s. 8).

Tablo 6. *Adalet değerinin yozlaşmasına örnek*

H.İ., daha önce oğlu G.İ.'yi tabancayla vurup öldüren M. U.'nun babası N.U.'yu görünce aracı yolun ortasında durdurdu ve bıçakladı. Kanlar içinde kalan N.U., olay yerinde hayatını kaybetti. H.İ. ise olay yerinden ticari taksiye binerek uzaklaştı.

12.05.2018 tarihli haber (<https://www.sabah.com.tr>, 2018)

Adalet değerinin yozlaşması, bireyin toplumda problemleri bir kişi olmasına sebep olur. Zira karşılaştığı sorunların çözümünü kendi kurallarıyla arar, başkalarının haklarını gözetmekten uzak durabilir. Adaleti değerinin sözlük anlamından hareket edecek olursak, adaletin aslından uzaklaşması suretiyle yozlaşması, hak ve hukukun korunmasına engel teşkil edecektir. Güçlü olanın haklı olduğu bir ortamın oluşmasına sebep olur ki, bu da toplumsal birliktelik ve huzurun bozulmasına ortam hazırlar. Sabah gazetesinin 12.05.2018 tarihli haberi bu kapsamda örneklik teşkil etmektedir. Habere göre bir şahıs, kendi çocuğunu öldüren kişinin babasını öldürüyor (Tablo 5). Bu örnekte de görüldüğü gibi herkesin üzerinde fikir birliği yapmadığı yozlaşmış adalet anlayışı toplumsal huzurun bozulmasına sebep olur.

İnsan hayatını yönlendirmede önemli konuma sahip olan dinler de inananlarına adaletli olmayı öğütler. Örneğin Kur'an'da Allah, ahlaki davranışlara dair öğüt verirken iyilik yapmak, akrabaya yardım etmek, kötülüklerden sakınmak gibi ilkelerle birlikte adaletli olmayı da emretmiştir (Nahl, 16/90). Farklı ayetlerde Allah'ın adaleti emrettiği (A'raf, 7/29), kıyamet günü adalet terazisinin kurularak yapılan her davranışın hesaba çekileceği (Enbiya 21/47) ve Hz. Muhammed'e adaletli olması tavsiyesi yer almaktadır. Yahudilik ve Hristiyanlıkta da adaletli olmanın gerekliliği vurgulanmış, yalancı şahitlik yaparak adaletle engel olunmaması gereği Kitabı Mukaddeste yer alan on emir arasında yer almıştır (Kitabı Mukaddes, Çıkış, 20/ 16).

Dürüstlük

Dürüstlük, sözlükte doğruluk, soru-yanıt ilişkisine dayanan bir bilgi alışverişi sürecinde yanıtlayıcının olanı aktarması, gözlemcininse aktarılan bilgiyi yanlılığa düşmeden saptaması olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). İnsanlar arasındaki sosyal ilişkilerin olumlu yönde olması, toplumsal birliktelik ve huzurun sağlanmasında dürüstlük değerinin önemli bir konumu vardır. Bireyin söz ve davranışlarında yalandan uzak olması, hak ve adaletin temin edilmesi ve başka insanların hakkına girmemesi için doğrudan ayrılması dürüstlük değeri ile ilgilidir.

Dürüstlük, bilgi ve muhakemenin önemli olduğu bilimsel değer, yararlı ve pratik olana önem verilen ekonomik değer, simetri, uyum ve forma önem veren estetik değer, başkalarını sevme, yardım ve bencil olmamanın öncelendiği sosyal değer, her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhreti gören politik değer ve iyi-kötü ayrımında ve hayatın

sürdürülmesinde dini hükümleri esas alan dini değer bakış açısından önemli görülmekte ve etkin bir konuma sahiptir. Yalancının mumunun yatsıya kadar yanacağını söyleyen atasözü, dürüstlük değerinin kültürel olarak da bir zemininin olduğunun en güzel bir göstergesidir.

İslam dininde, dürüstlüğe büyük önem verilmiş, bu değer varlığı Müslümanlığa bir delil, yokluğu ise münafıklığa bir delil olarak kabul edilmiştir (Buhari, İman, 24). Hz. Muhammed, bir insanın kalbinde imanla küfrün, hıyanetle emanetin, doğrulukla yalancılığın bir arada olmayacağını ifade etmiştir (İbn Hanbel, II, 349). Hz. Muhammed'in bu sözü, değerlerin yozlaşarak ifade ettiği anlamın tersi bu durum ortaya çıktığında kendisinin bir öneminin kalmayacağını açık bir ifadesidir. İslam dininde doğruluğun insanı iyiliğe, iyiliğin de cennete; yalancılığın insanı kötülüğe, kötülüğün de cehenneme götüreceği anlayışı vardır (Müslim, Birr, 105). Bu sebeple dürüstlük önerilmiş, yalancılık ve sahtekârlıktan kaçınılması tavsiye edilmiştir.

Dürüstlük değeri, bireyin özel hayatı, meslek hayatı ve dini hayatında kendisi, sosyal çevresi ve Tanrısıyla olan iletişimde güvenin ve huzurun temin edilmesine zemin hazırlar. Dini değerleri kendisine ölçüt olarak belirleyen bir birey, dinin hükümleri ve kendi davranışları arasındaki tutarlılığı ancak dürüstlük değeri ile elde edebilir. Olan ve olması gereken arasındaki tutarlılığın sadece dini olanla ilgili değil insan hayatının her anında yüksek olması bireyin pozitif bir psikoloji içinde olmasına ve bu sayede mutlu ve huzurlu olmasına katkı sağlar.

Dürüstlük değerinin yozlaşması sonucu yalancılık, sahtekârlık ve riyakârlık gibi toplumun hoş görmediği kötü hasletler ortaya çıkar. Bu özelliklerin bireyde artması sadece kendi güvenirliliğini azaltmaz, toplumun huzur ve refahını da bozar. Verilen sözün tutulmaması, emanetin geri verilmemesi, olmayan şeylerin olmuş gibi, olmamış şeylerinde de olmuş gibi anlatılması, bu duruma maruz kalan insanların gerilmesine, güvensiz ve huzursuz hissetmesine sebep olur. Dürüstlüğün yozlaşması, toplumun küçük bir kesiminde dahi olsa sosyal yaşamın tamamını etkiler.

Tablo 7. Dürüstlük değerinin yozlaşmasına örnek

İddiaya göre, yatırımcı olarak tanınan şebeke mensupları, İstanbul'da enerji sektöründe bir firma kurarak iletişime geçtiği kişilerden "Enerji içeceği satma" vaadiyle para topladı. Satılan içeceklerden yüksek kar teklifinde bulunan şebekenin, ilk tespitlere göre 150 kişiden milyonlarca lira aldığı ifade ediliyor.

06.10.2018 tarihli haber (<http://www.milliyet.com.tr>, 2018)

Dini ve ekonomik değerleri doğrultusunda farklı projelere yatırım yapmak isteyen insanların dolandırılması dürüstlük değerinin yozlaşmasına güzel bir örnek niteliği taşımaktadır. Kamuoyunda çiftlik bank olarak bilinen sahte yatırım projesi incelendiğinde dürüstlük değerinin yozlaşmasıyla ortaya çıkan sahtekârlık, yalan ve kandırma faaliyetlerine rastlanmaktadır². Bu olayın benzerleri maalesef yaşanmaya da devam etmektedir. Örneğin Milliyet gazetesinin 06.10.2018 tarihli haberine göre enerji üretileceği için projelerine yatırım yapılmasını isteyen girişimcilerin dolandırıcı olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 6). Bu

² Söz konusu olay ile ilgili haber için bkz. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/dolandiricilik-zincirinin-son-halkasi-ciftlik-bank-mehmet-aydin-kindir,NaxTaRPQC0WdIOCXjKtxXA>, (Erişim: 07.10.2018)

gibi örnekler para kazanmak için her yolu kendilerine mubah sayan, değerleri yozlaşmış bireylerin toplum huzur ve refahı için ne kadar tehlikeli bir konuma geldiklerini göstermektedir.

Merhamet

Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma olarak tanımlanan merhamet, toplumsal huzurun temin edilmesinde önemli konuma sahip olan değerlerden bir tanesidir (www.tdk.gov.tr). Merhamet, sosyal iletişim sürecinde herkese olumlu bir gözle bakmaya zemin hazırlar. Kemal Sayar (2018), merhameti insanın içinde sönmeye yüz tutmuş insanlık kandilini yeniden tutuşturan ve onu en temel halinde insanlığına geri çağıran bir duygu; elinde verecek hiçbir şeyi olmasa da kardeşinin acısı için kendi ruhunu, dostluğunu, kardeşliğini ikram edebilmesi olarak tanımlamaktadır.

İslam dininde merhamete büyük önem verilmektedir. Allah'ın Rahman ve Rahim isimleri her işe başlamanın ilk ifadesi olmaktadır. Hz. Muhammed, “Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve sevgi göstermeye, tıpkı bir organ rahatsızlığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer.” (Buhari, Edep, 27; Müslim Birr, 66) sözüyle Müslümanların birbirleriyle olan ilişkilerinde merhamet ve sevginin önemini insan vücudunu örnek göstererek ifade etmiştir. İnsanın insanla olan iletişiminde merhametli olmasının Allah'ın insana merhamet etmesine vesile olduğunu belirten Hz. Muhammed, başka bir sözünde “İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.” buyurmuştur (Buhari, Tevhid, 2; Müslim, Fedail, 66).

Merhamet, sempati ve acımama duygularından öte bir durumdur. Dünyada başka insanların da var olduğunu ve hayata başkalarının gözüyle bakabilmenin, empatik bir bakış açısının ifadesidir (Sayar, 2018). Merhamet değerine sahip bir insan, karşısındaki bireye gösterdiği ilgi ve sevgiyi ne ona acıdığı ne de gösteriş için değil; kendi varlığının ve mutlu huzurlu bir hayat sürmesinin bir gereği olarak yapar. Bu sebeple karşısındakini kırmaz, aşağılamaz ve hor görmez.

Merhamet değerinin yozlaşması, işte bu bakış açısının ortadan kalkmasına sebep olur. Bireyin sadece kendini düşündüğü bir bencillik içerisinde yaşamasına ortam hazırlar. İhtiyaç sahibi insanlara en iyi ihtimalle acır. Eğer bir destek yapacaksa bunu ya gösteriş ve reklam için ya da kendi çıkarını korumak adına mecbur kaldığı için yapar. Böylelikle söz konusu değer yozlaşması kalabalıklar içinde yalnız kalan bireylerin çoğalmasına, bencilliğin, acımasızlığın, toplumdaki gelir dengesizliğinin artmasına belki de en önemlisi huzur ve güven ortamının yok olmasına sebep olur.

Tablo 8. *Merhamet değerinin yozlaşmasına örnek*

Samsun'un bir ilçesinde 72 yaşındaki yaşlı amcaya, acımasızca yumruk atan gencin görüntüleri kameralara yansdı. Otomobiliyle olay yerinden geçen zanlı, yaşlı adamın üzerine yolda biriken suyu üzerine atıyor. Bunun ardından yaşlı adam zanlının arkasından bağıyor. Aracıyla olay yerine geri gelen saldırgan, aracından indikten sonra yaşlı adama acımasızca saldırdı. Yaşlı adam, saldırganı sonucundan ağır yara aldı.

31.07.2018 tarihli haber (<https://www.haber365.com.tr>, 2018)

Basına 31.07.2018 tarihinde yansıyan bir haber, merhamet değerinin yozlaşması sonucu ortaya çıkması muhtemel vahametinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Habere göre yaşlı bir kişi, yanından geçen bir araç üzerini ıslattığı için tepki gösteriyor. Araç sürücüsü aynadan bu tepkiyi görmüş olacak ki geri dönüyor ve kısa bir konuşmadan sonra aniden yaşlı adama saldırarak darp ediyor (Tablo 7). Araç sürücüsünün yaşlı adamı görmemiş olması ya da suyu fark etmemiş olması gibi hiçbir gerekçenin gösterilen sert tepkiyi açıklaması mümkün görünmemektedir. Yaşlı bir insana gösterilen bu tepkinin temel sebeplerinden biri insana saygı duyulmaması ve kendinden daha zayıf durumdaki bir insana merhamet göstermemek olarak açıklanabilir. Bu olaydan farklı olarak hayvanlara, kimsesiz çocuklara, hasta ya da ihtiyaç sahibi insanlara yapılan kötü muameleler de merhamet değerinin yozlaşması ile açıklanabilir³.

Sonuç

Sosyal bir varlık olan insan, içerisinde yaşadığı toplumun huzuru için belli ilke ve kurallara uygun hareket etmek durumundadır. Uyulması gereken ilke ve kuralların en önemli belirleyicisi değerlerdir. En basit ifadesiyle bir şeyin aslından uzaklaşması olarak tanımlanan yozlaşmanın değerlerde ortaya çıkması, işte toplumsal huzuru temin eden ilke ve kurallara muhalif hareket edilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu tebliğde sevgi, saygı, sorumluluk, sabır, adalet, dürüstlük ve merhamet değerleri örneğinde değerlerin yozlaşmasına dikkat çekilmek istenmiştir. Verilen örnekler değerlerin yozlaşması ile oluşan tablonun bir nebze somutlaştırılması adına tercih edilmiştir.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi, toplumsal huzurun yolu, o toplumu oluşturan bireylerin huzurundan geçmektedir. Bireylerin huzurunu ise, içinde yaşadıkları aileden başlamak üzere hayat boyu kazandıkları deneyimleri ve tabi oldukları öğrenmeler ve eğitim belirler. İnsan hayatındaki davranışları belirleyen standartlar olarak değerlerin özünün doğru bir şekilde öğrenilmesi ve hayatı yönlendirmesi başta aileler olmak üzere toplumdaki eğitimciler, yöneticiler ve yetişkinlerin görevidir. Bu görevin ihmal ya da göz ardı edilmesi, örneklerde de görüldüğü gibi telafisi zor sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda değerlerin yozlaşmasına sebep olan etkenlerin tespit edilerek gerekli önlemlerin alınması bu yolda yapılacak ilk adım olarak değerlendirilebilir.

³ Hayvana yönelik merhametsizlik ile ilgili bkz. <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/patileri-kesilen-yavru-kopegin-olumu-sorusturmasinda-yeni-gelisme-370207.html>, (Erişim: 06.10.2018).

Yozlaşma ile mücadelede öncelikle olması gereken, doğru bilgiye sahip olmaktır. Yozlaşan dini değerler ise, yozlaşmanın önüne geçmek, dinin asıl ve güvenilir kaynaklardan öğrenilmesi ile mümkündür. Yozlaşmanın olduğu unsurla ilgili bütün aktörlerin karşılıklı iletişim ve etkileşim içerisinde olması gerekir. Çocuğun değerlerindeki yozlaşmadan korunmaktan bahsettiğimizde, yetiştiği aile ortamı, okul ortamı ve sosyal çevresindeki anne-baba, arkadaş, öğretmen, akrabalar, medya vb. gibi unsurların uyumlu bir yapı oluşturması akla gelmelidir.

Yozlaşmayı engellemede etkin olan unsurlardan biri de medyadır. Ekonomik ve politik konularda medyanın üstlendiği araştırma ve habercilik faaliyetleri, özellikle devlet kurumlarındaki yozlaşmaların önüne geçmede etkili olabilmektedir (Tataroğlu, 2006, s. 129). Siyasi bir aktörün ya da devlet memurunun rüşvet, ihaleye fesat karıştırma, haksız kazanç elde etme, zimmete para geçirme, adam kayırma vb. gibi durumlarla yazılı, görsel ya da sosyal medyada haberlere konu olması ihtimali, ciddi bir caydırıcı unsurdur. Medyanın toplumsal değerlerdeki bu tür yozlaşmalara engel olma işlevinin daha fazla güçlü olması için desteklenmesi gerekir. Medya kuruluşlarındaki tekelleşmenin önüne geçilmesi, bu tür haberleri yapan muhabirlerin korunması, bilgiye ulaşmada imkânların artırılması ve kolaylaştırılması, basında sorumluluk bilincinin artırılması ve basın özgürlüğünün sağlanması gibi faaliyetler bu kapsamda değerlendirilebilir (Tataroğlu, 2006, ss. 135-144). Diğer taraftan bu tür haberleri yapan kişilerin de adalet, dürüstlük, saygı gibi değerlere sahip olması gerekir. Zira yapılan haberlerin doğru kaynaklardan alınmış olması ve zan üzere yapılmamış olması gerekir. Bu hassasiyetler olmadan yapılan haberler medyaya yozlaşmayı engellemenin aksine tetikleyici rolü yükler.

Bireyin toplumsal ilke ve kuralları kendi iç benliğinde eriterek kendine mal etmesi suretiyle içselleştirmesi, beraberinde ahlaki bilinçlenmeyi getirecektir. Değerlerin sadece bilgi boyutunda kalmanın ötesinde yaşanarak karakterde bir izinin olması, yani içselleştirilmesi gerekir. Zira bilindiği halde hayata etkisi olmayan değerlerin yozlaşması kaçınılmazdır. Kişilik ve karakterin büyük oranda çocukluk döneminde belirginleştiği gerçeği göz ardı edilmeksizin okul öncesi, ilk ve ortaokullarda, aile içi informal eğitimlerde bu durumun göz önünde bulundurulması gerekir.

Kaynakça

- Abuzar, C. (2017). Televizyonun Aile Yapımız Üzerine Etkisi, *Harran İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 79-87.
- Ahaber. (2017). Sorumsuz şoför yarı yolda kovuldu. 6 Ekim 2018 tarihinde <https://www.ahaber.com.tr/webtv/yasam/sorumsuz-sofor-yari-yolda-kovuldu-skandal-goruntuler> adresinden alındı.
- Akdeniz, S. (1997). *Kültür Sömürgeciliği*, 2. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Algur, H. (2007). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında "Aile"*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Algur, H. (2017) "Ailede Değer Kavramı", Kadın ve Aile Hayatı, Ed. Nazım Elmas, Ankara: Pegem Akademi.
- Arslantürk, Z. (2006). Sorumluluk Şuurunun Sosyo-Kültürel Arkapları. *Kur' an-ı Kerim'de Mes'ûliyet* (s. 327-360). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Başaran, İ. E. (2005). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Nobel.
- Cumhuriyet. (2017). Halk otobüsünde skandal! Yolcu cep telefonu ile görüntüledi. 6 Ekim 2018 tarihinde, http://www.cumhuriyet.com.tr/video/video_haber/659120/Halk_otobusunde_skandal_Yolcu_cep_telefonuyla_goruntuledi.html adresinden alındı.
- Cüceloğlu, D. (2014). *İnsan ve Davranışı*, 29. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Çağrı, M. (1988). Ahlak. *DİA*, 341-343.
- Dodurgalı, A. (2011). *Aiede Din Eğitimi*. İstanbul: Timaş.
- Edam. (2003a). Karakter Okulu Aile Kitabı Adalet. *Helik*.
- Edam. (2003b). Karakter Okulu Aile Kitabı Saygı. *Helik*.
- Eren, İ. (2010, Ekim). *Sabır Eğitimi*. 03 Ekim 2018 tarihinde <http://insanvehayat.com/sabir-egitimi/> adresinden alınmıştır.
- Güneş, T. , Bakırtaş, İ. (2011). Çevresel Sürdürülebilirlik ve Yozlaşma İlişkisi: Bir Kesit Veri Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 231-240.
- Haber365. (2018). 72 Yaşındaki Yaşlı Adamı Acımasızca Dövdü. 7 Ekim 2018 tarihinde <https://www.haber365.com.tr/gundem-haberleri/72-yasindaki-yasli-adami-acimasizca-dovdu-h93485.html> adresinden alındı.
- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş.
- Hürriyet. (2018). Sırasını beklemeyen hasta yakını doktora saldırdı. 6 Ekim 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/video/sirasini-beklemeyen-hasta-yakini-doktora-saldirdi-40904319> adresinden alındı.
- Kaymakcan, R., & Meydan, H. (2014). *Ahlak ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: Dem.
- Köylü, M. (2016). *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. İstanbul: Nobel.
- Kulaksızoğlu, A. (2005). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Manisa Manşet. (2017). *İki yıldır tuvalette yaşıyor*. 10 Temmuz 2018 tarihinde <http://manisamanset.gen.tr/24327-HABER-iki-yildir-tuvalette-yasiyor> adresinden alındı.
- McKay, M., & Fanning, P. (2015). *Özgüven*. (Çev. F. G. Atay,) İstanbul: Arkadaş.
- MEB İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği. (2005). 13.01.2005 tarih ve 25699 sayılı resmi gazete, 5 Ekim 2018 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050113-5.htm> adresinden alındı.
- Meydan, H. (2014). Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 93-108.
- Milliyet. (2018). Enerji içeceği üreteceğiz deyip 150 kişiyi çarptılar. 7 Ekim 2018 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/enerji-icecegi-uretecegiz-deyip-gundem-2755336/> adresinden alındı.
- Ntv. (2018). Dolandırıcılık zincirinin son halkası: Çiftlik Bank, 7 Ekim 2018 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/turkiye/dolandiricilik-zincirinin-son-halkasi-ciftlik-bank-mehmet-aydin-kimdir,NaxTaRPQC0WdIOCXjKtxXA> adresinden alındı.
- Özbek, A. (2010). Ailede Dini Sorumluluk Eğitimi. *Aile ve Eğitimi* (s. 319-339). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Sabah. (2018). Sokak ortasında korkunç hesaplaşma. 7 Ekim 2018 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/yasam/2018/05/12/izmirde-kan-davasi-hesaplasmasi-1-olu> adresinden alındı.
- Sayar, K. (2018). 10 Haziran 2018 tarihinde www.kemalsayar.com: <http://www.kemalsayar.com/KategoriDetay-MERHAMETSIZ-BİR-DUNYAYI-NASIL-ONARACAGIZ-44.html> adresinden alındı.
- Sondakika.com. (2018). *Dolmuş Şoförünün Cep Telefonu Keyfi Kazaya Davetiye Çıkarttı*. 6 Ekim 2018 tarihinde <https://www.sondakika.com/haber/haber-dolmus-soforunun-cep-telefonu-keyfi-kazaya-10413112/> adresinden alındı.
- Tataroğlu, M. (2006). “Yozlaşmayla Mücadelede Medyanın Doğrudan ve Dolaylı Rolü”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-12, 127-147.
- Tepe, H. (2007). Etik Bakış Açısından Yozlaşma, *Felsefelogus: Yozlaşma*, 33–34.
- TRT Haber (2018). Patileri kesilen yavru köpeğin ölümü soruşturmasında yeni gelişme. 6 Ekim 2018 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/patileri-kesilen-yavru-kopegin-olumu-sorusturmasinda-yeni-gelisme-370207.html> adresinden alındı.
- Twenge, J. M. (2013). *Ben Nesli* (4. Baskı). (Çev. E. Öztürk). İstanbul: Kaknüs.
- Ulusoy, K., & Dilmaç, B. (2016). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yavuzer, H. (2005). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Yavuzer, H. (2016). *Ana-baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yeni Akit. (2018) Sokak ortasında annesini tekme tokat dövdü. 10 Temmuz 2018 tarihinde <https://www.yeniakit.com.tr/haber/sokak-ortasinda-annesini-tekme-tokat-dovdu-436657.html> adresinden alındı.
- Yeniçağ. (2017). İstiklal marşına saygısızlık yapan öğrenciler öğretmene saldırdı, 10 Temmuz 2018 tarihinde <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/istiklal-marsina-saygisizlik-yapan-ogrenciler-mudure-saldirdi-154595h.htm> adresinden alındı.
- Yılmaz, M. (2014). *Değerler Eğitimi ve Okul Etkinlikleri*. İstanbul: Dem.
- www.tdk.gov.tr. (tarih yok). 10 Nisan 2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58eb9b39856516.59725166 adresinden alındı.
- www.tdk.gov.tr. (tarih yok). 9 Temmuz 2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b4366ab3db4d6.49861211 adresinden alındı.
- www.tdk.gov.tr. (tarih yok). 10 Nisan 2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58eb9b39856516.59725166 adresinden alındı